

Mellan rike och nation. Folkliga identitetsföreställningar kring etnicitet, riks- och nationstillhörighet i Sverige 1550-1800

Syftet med projektet har varit att utifrån ett ”gräsrotsperspektiv” bidra till och problematisera det omfattande internationella forskningsfältet och debatten om nationalismens historiska rötter och folkliga genomslag. Detta forskningsläge domineras av ett elitperspektiv och även om det har uttalats till delar motsägelsefulla teorier om hur och när eliternas nationaliseringsträvanden fått fäste i bredare befolkningslager, så har i praktiken nästan ingen konkret empirisk forskning gjorts, som försökt nå en folklig nivå.

Projektets övergripande problemställningen har därför varit:

Vilka folkliga föreställningar om etnicitet, riks- och nationstillhörighet fanns i det tidigmoderna Sverige och hur förändrades dessa mot bakgrund av den svenska statsbildningsprocessen från 1500-tal till sent 1700-tal?

Källmaterialet har utgjorts av tryckta och otryckta rättegångsprotokoll från svenska städer och landsbygdsrätter från 1500-talets mitt till omkring 1660 samt suppliker från enskilda individer insända till den kungen från perioden 1580 till 1789. Initialt var avsikten att även studera artefakter och inskriptioner i kyrkor men detta visade sig inte vara genomförbart. Ingången i källorna har varit enkel, jag har läst igenom en stor mängd rättegångsprotokoll och suppliker och noterat när och på vilket sätt människor uttryckt sig med någon form av koppling till sin egen och andras ursprung och tillhörighet. Dessa folkliga berättelser har, något förenklat, analyserats ur två synvinklar. Dels ”territoriellt”, det vill säga hur vanliga människor uppfattat och föreställt sig Sverige och omvärlden som geografiska enheter, dels ”mänskligt”, hur de betecknat sig själva och andra samt vilka konnotationer de knöt till detta.

Dessa berättelser och uttryck har sedan kopplats till den i en inom nationalismforskningen välkända diskussionen, definierad av Hans Kohn, om dikotomin mellan en ”etnisk”, det vill säga en föreställd kulturell gemenskap, och en ”regnal”, det vill säga en föreställd politisk-rättslig dito och de eventuella kopplingarna dem emellan.

Resultat

Projektets främsta resultat är för det första att jag kunnat påvisa förekomsten av en vardaglig folklig svenskhet under 1500-talets andra hälft. Den har inte, som tidigare forskning hävdade, enbart uttryckts i samband med konflikter eller i politiska kontakter med överheten utan även artikuleras i betydligt mer vardagliga sammanhang människor emellan. Den har inte, vilket också varit ett dominerande synsätt i tidigare forskning, enbart varit uttryck för en politisk-rättslig lojalitet med kungamakten och riket utan också ”kulturell” i meningen att den innefattade föreställningar om och med en tydlig

emotionell koppling, uttryckt i form av kärlek och längtan efter Sverige som ett fädernesland uppfattat som en födelseplats befolkad av släkt och vänner. Undersökningen bekräftar också vad tidigare forskning sagt att Finland kulturellt sett sågs som en separat del av det svenska riket. Den kristna tron har inte varit sammankopplad med föreställningar om svenskhet på folklig nivå.

Jag har inte säkert kunnat svara på frågan hur gammal den folkligt föreställda svenskheten är och varför de formats, men jag gör ett resonemang med utgångspunkt i Anthony D. Smiths teorier om hur nationer konstrueras och med hjälp av den norske antropologen Fredrik Barths tredimensionella analysmodell som väver samman en makro-, semi- och mikronivå i studiet av etnicitet. Jag argumenterar för att den tidigmoderna folkliga svenskheten inte var ett resultat av en ensidig propaganda och indoktrinering från den maktägande elitens sida, utan formades av en mer ömsesidig process som möjligen påbörjats i samband med Magnus Erikssons "försvenskning" av rättsväsende och administration på 1300-talet, samt människors erfarenheter i samband med de politiska konflikterna från senmedeltiden och framåt.

För det andra hade jag förväntat mig att kunna påvisa en förändring i fråga om den kulturella dimensionen av den tidigmoderna svenskheten över tid, men fann i stället en tydlig kontinuitet från 1500-talets mitt till 1700-talets slut. Exempelvis har den lärda elitens mytologisering av svenskarna och deras ursprung, framför allt uttryckt genom göticismen, inte anammats av bredare befolkningsskikt. Det som däremot förändras är de folkliga föreställningarna om kungamakten, riket och den egna relationen till dessa. Människor började över tid, och vid sidan av sin traditionella ståndstillhörighet, i politisk mening se sig som trogna och nyttiga svenska medborgare. Samtidigt skedde en förändring i synen på kungamakten från att ha setts som en konkret person som man även kunde tilltala närmast familjärt till att bli alltmer mytologiserad landsfader.

För det tredje så finns det, i de källor jag studerat, inga tecken på främlingsfientlighet på gräsrotsnivå. Jag har särskilt analyserats rättegångsfall från Stockholm och Småland på 1500- och 1600-talet där människor med olika rikstillhörighet utövade fysiskt och verbalt våld mot varandra och finner inga tecken på att etnicitet eller rikstillhörighet i sig skulle ha varit konfliktutlösande. Våldet speglar i stället en välkänd tidigmodern mönster av sårad manlighet, kränkt ära och fylleri.

Den sistnämnda punkten är något som väckt nya frågor som skiftar fokus från det etniska till folkliga föreställningar om och erfarenheter av våld. I samband med arkivstudier i Lund, Köpenhamn och Stockholm har jag nämligen stött på vad jag har förstått utgör ett delvis outnyttjat källmaterial med koppling till Sveriges krig under tidigmodern tid. Det handlar om förhör, vittnesmål och suppliker med och av bland annat flyktingar med ibland relativt utförliga våldsskildringar. Här finns möjligen underlag för en framtida studie som i ett jämförande europeiskt perspektiv och över en längre tidsperiod närmare

studerar just människors erfarenheter av och föreställningar om krig. Ett område som i fråga om tidigmodern tid fortfarande, möjligen med undantag för trettioåriga kriget, tycks vara relativt sparsamt undersökt.

Projektet har resulterat i två ännu inte publicerade texter. Den ena texten utgörs av ett manus till en monografi på svenska med titeln ”Mellan rikets kropp och nationens famn Folkliga föreställningar om rikstillhörighet och etnicitet i det tidigmoderna Sverige”. Den andra texten är en artikel på engelska med titeln ”For King, Kindred’s and Friends. Imagined Popular Ethnic and Regnal communities in Early Modern Sweden” som under våren 2010 språkgranskas och som jag syftar till att publicera internationellt.

Delar av projektets resultat har förmedlats i form av presentationer av papers på både nationell och internationell nivå. Detta har skett vid det Nordiska Historikermötet i Reykjavik 2007, vid det Svenska Historikermötet i Lund 2008 och vid the Association for the study of Ethnicity & Nationalism årliga konferens vid London School of Economics 2008. Projektet har även presenterats i populärvetenskaplig form vid föreläsningar och även via ett inslag i SVT:s kunskapskanal:

http://www.gu.se/media/digitalamedier/nyttfrandigitalamedier/Digital_nyhetsdetalj//Vetenskapslandet_0920.cid896903